

ЄВРЕЙСЬКИЙ РАДИКАЛЬНИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ У 1905–1907 рр.

У дослідженні, на основі використання неопублікованих маловідомих архівних матеріалів, висвітлюється діяльність різних єврейських соціальних груп, політичних партій та організацій на Поділлі в період Першої російської революції.

Питання про роль та участь євреїв України у суспільно-політичних заворушеннях Першої російської революції продовжує залишатись малодослідженим у вітчизняній історіографії. Радянські дослідники при висвітленні даної історичної проблеми намагались ігнорувати або замовчувати етнонаціональний фактор, зводячи всі конфлікти досліджуваного періоду виключно до соціальних чинників. Для радянської історичної парадигми характерним було те, що конфлікти між різними спільностями та групами розглядались виключно через призму класових і соціальних суперечностей, що суттєво спрощувало історичну реальність. В сучасних умовах серед істориків поширені дві полярні точки зору у висвітленні даної проблеми. Представники одного напрямку, до якого передусім входять деякі російські дослідники, намагаються весь революційний процес 1905–1907 рр. в Російській імперії звести виключно до боротьби євреїв проти православ'я та російської державності¹. З іншого боку, для частини сучасних єврейських істориків характерним є бажання замовчувати або применшити значення діяльності єврейських різних соціальних груп, політичних партій та організацій у революційних подіях цього періоду. У даній статті ми ставимо перед собою наступне завдання – висвітлити і проаналізувати позицію та діяльність різних єврейських соціальних груп, політичних партій та організацій на Поділлі в період Першої російської революції, використавши неопубліковані, маловідомі архівні документи.

Спершу розглянемо етнічну і соціальну структуру населення досліджуваного регіону. За даними всеросійського перепису 1897 р. в Подільській губернії проживало 2442819 українців, 369306 євреїв, 98984 росіян, 69156 поляків. Інші етнічні спільноти (німці, чехи, болгари, молдавани і т. д.) були зовсім малочисельними. За кількістю євреїв Подільська губернія випереджала Катеринославську і Полтавську, але поступалась Волинській та Київській губерніям. Єврейське населення складало 12,2% всіх мешканців Поділля, в той час як українське – 80,9%, російське – 3,3%, польське – 2,3% і т.д. Найбільше євреїв проживало у Балтському, Кам'янець-Подільському і Могилів-Подільському повітах, найменше – у Летичівському та Літинському².

Єврейське населення було нерівномірно розміщене по селах, містечках та містах губернії. У сільській місцевості євреї чисельно набагато поступались українцям, в той час як у містах та містечках вони були найбільшою етнічною спільнотою. На початку ХХ ст. лише 12491 євреїв проживав у сільській місцевості, в той час як у містах та містечках – 352578. Строкатим і неоднорідним був соціальний стан єврейського населення Подільської губернії. Переважали торговці, посередники, ремісники. На початку ХХ ст. 49,8% подільських євреїв були зайняті у торговельній сфері, 28,2% працювали ремісниками або в обробній промисловості, 16,9% належали до невиробничої сфери (лікарі, педагоги тощо) і лише 2,3% займались сільським господарством³. Строкатим був і їхній соціальний стан. Поряд з багатими торговцями, фінансистами та власниками майстерень і шинків, було чимало бідних ремісників, крамарів, осіб без постійної професії, які ледве зводили кінці з кінцями. Їхні соціальні та політичні інтереси були далекими одні від одних. Спостерігалась тенденція до класової солідарності російських та єврейських капіталістів. Останні намагались будь-якою ціною інкорпоруватись у російське середовище і відірватись, за невеликим винятком, від традиційної єврейської етнічної релігії та культури.

Царська національна політика спрямована була передусім на збереження централізованої Російської імперії і характеризувалась репресивними діями до всіх політичних і культурницьких організацій та об'єднань, що потенційно загрожували монолітності держави. У даній статті ми не будемо аналізувати заходи царського уряду щодо обмеження політичних, економічних, культурних прав єврейства, оскільки це питання добре висвітлено в сучасній історичній літературі⁴. Зауважимо лише, що обмежувально-репресивна політика царизму стосувалась не лише євреїв, але й українців, поляків, деяких інших етносів, а особливо їхніх політичних та культурно-освітніх еліт, що боролись за збереження самобутності і розширення прав своїх етнонаціональних спільнот.

Коротко проаналізуємо основні суспільно-політичні течії, що були наявними в середовищі єврейського населення Російської імперії на початку ХХ ст.: палестинофільство (яке пізніше переросло в політичний сіонізм), територіальний автономізм. Суть палестинофільства (а пізніше сіонізму) полягала у тому, що частина євреїв Східної Європи намагалась утвердитись в Палестині шляхом купівлі земель з перспективою у майбутньому створити там незалежну єврейську державу. Відношення до політичного сіонізму в Росії було неоднозначним: спочатку сприятливе, але у 1903 р. діяльність всіх сіоністських організацій в Російській імперії була забронена, оскільки, як було підкреслено в секретному розпорядженні мініс-

тра МВС Плеве “сіоністські товариства відсунули свою головну мету (переселення до Палестини) на далеке майбутнє і спрямували свою діяльність на розвиток національної ідеї... Цей напрям, що виступає проти асиміляції євреїв з іншими народностями, суперечить російській державній ідеї...”²⁵. У липні 1907 р. ця заборона була підтверджена рішенням Сенату.

Основним опонентом сіоністському рухові в єврейському середовищі був автономізм, головним ідеологом якого був відомий історик С.Дубнов. Критикуючи “палестинізм” та сіонізм, він виступав за автономну організацію єврейства в тих державах, де вони проживали, наполягав на створенні для нього спеціальних органів самоуправління. Звідси слідував висновок, що євреї повинні брати найактивнішу участь в політичному і суспільному житті Російської імперії та добиватися тих же політичних і економічних прав, що й інші громадяни цієї держави.

На початку ХХ ст. все активніше у єврейській громадській рух почали проникати соціалістичні ідеї. Поєднуючись із традиційними політичними течіями, вони призвели до утворення нових напрямків. Чимало єврейських громадських діячів Росії вважали, що головним ворогом єврейства є самодержавство, а майбутнє народовладдя приведе до загальної гармонії у суспільстві. При цьому захоплення соціалістичними ідеями не заважало багатьом з них стояти на національних єврейських позиціях – сіонізмі, територіалізмі, автономізмі. Одні політики вважали, що соціалізм треба будувати в незалежній єврейській державі, інші – що соціалізм повинен пристосовуватись до національно-культурної автономії для євреїв в межах інших державних утворень.

Відомий громадський діяч Н.Сиркін одним із перших обґрунтував необхідність поєднання єврейського національного руху з марксизмом. Він та його послідовники наполягали на утворенні в Палестині незалежної соціалістичної єврейської держави. Пізніше на основі таких поглядів виник громадсько-політичний рух Поалей Ціон (Трудящі Сіону). Спочатку він діяв у складі Всесвітньої сіоністської організації (ВСО), створеної у 1897 р. у Базелі. Але вже з перших своїх кроків рух Поалей Ціон (ПЦ) наштотував на протидію офіційних кіл ВСО і почав від нього дистанціюватись. Перша організація ПЦ в Україні виникла у Катеринославі у 1900 р. У 1901–1902 рр. такі організації виникли у Двінську, Вільно, Одесі, Варшаві та інших містах (в тому числі на Поділлі). Ідейні засади груп ПЦ базувалися на концепції, за якою єврейські трударі, соціальний статус яких руйнувався капіталістичною діяльністю та економічним антисемітизмом, змушені були емігрувати, що обумовлювало необхідність концентрації євреїв на певній території. Ідеологи ПЦ вважали, що єврейський пролетаріат, поділяючи долю світового пролетаріату, все ж таки має особливі спе-

цифічні проблеми і вони можуть бути вирішені лише шляхом концентрації євреїв у своїй державі. В той же час різні групи ПЦ не відкидали участі і у радикальних рухах Російської імперії⁶.

Іншою впливовою соціалістичною єврейською партією Російської імперії був Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі і Росії (Бунд), організований у 1897 р. Бунд проголосив своєю метою ліквідацію єврейського безправ'я, створення літератури на ідиш та захист інтересів єврейських робітників. У національному питанні Бунд спочатку повністю підтримував вчення К.Маркса і не прагнув до реалізації національних єврейських інтересів, щоб не відволікати єврейський пролетаріат від спільних класових. Вважалося, що всі національні проблеми самі собою вирішуються після перемоги в класовій боротьбі. Проте, у 1901 р. партія прийняла програму національно-класової автономії, яка передбачала право кожного етносу самостійно вирішувати питання, пов'язані з культурно-освітньою сферою. В 1903 р. на II з'їзді РСДРП бундівці вимагали, щоб партія будувалась за національним принципом, добивались, щоб тільки вони мали право представляти єврейський пролетаріат. Коли цю вимогу прийнято не було, вони залишили з'їзд, а пізніше вийшли з РСДРП. У 1903 р. організації Бунду діяли у Одесі, Київській, Чернігівській, Подільській та Полтавській губерніях. Бунд мав численні видання на ідиш, російською і польською мовами, обстоював виключення з компетенції держави та органів місцевого самоврядування функцій, пов'язаних з питаннями освіти і культури, передачу їх особливим установам, місцевим та центральним, що обираються євреями. Бундівські осередки тісно співробітничали з організаціями РСДРП, а інколи діяли у їх складі. Це продовжувалося і після виходу Бунду з лав РСДРП⁷.

Нарешті, багато євреїв Російської імперії на початку ХХ ст. приєдналися до загальноросійського соціал-демократичного руху. Саме з їх числа вийшли майбутні відомі діячі меншовицької та більшовицької партій: Мартов, Дан, Троцький, Свердлов та інші. Соціал-демократи вважали, що окремої єврейської нації не існує, оскільки у євреїв немає спільної мови та території. Звідси випливав висновок, що найкращим варіантом для євреїв є асиміляція у російському середовищі. В цьому плані, як не дивно, інтереси лівих радикалів співпадали з намірами частини великої єврейської буржуазії. Соціал-демократи пропонували відмову від самого права називатись представником єврейської нації.

На початку ХХ ст. на Поділлі функціонували нечисленні осередки Бунду та Поалей Ціону. Але діяли вони у глибокому підпіллі і особливої активності не виявляли. Займались переважно млявою агітаційною роботою серед місцевого населення. Час від часу місцеві відділи поліції затри-

мували агітаторів з Одеси або Волині, котрі розповсюджували на Поділлі антиурядові прокламації та листівки. Так, в квітні 1904 р. в Балті було знайдено 17 прокламацій одеського Бунду із назвою “Геть самодержавство!”, а влітку 1904 р. в Могилеві-Подільському в деяких громадян було вилучено кілька листівок Бунду, в яких закликалось до “повного економічного перевороту і знищення капіталістичного ладу”⁷⁸. У цій справі було заарештовано кілька осіб. Проте випадки розповсюдження антиурядових матеріалів були поодинокими і суттєвого впливу на розвиток політичної ситуації в регіоні не справляли. У цей же час осередки місцевих єврейських партій транспортували через територію Поділля до центральних районів імперії різноманітну опозиційну літературу, включаючи періодичні видання партії есерів, загальнодемократичні часописи тощо.

Значно активізувався єврейський політичний та соціальний рух на Поділлі у зв’язку із початком Першої російської революції. Зауважимо, що до революційного процесу включилась лише невелика, найбільш активна та мобільна частина місцевого єврейського населення, передусім учні гімназій і студенти, які часто були активістами опозиційних до царизму партій. Більша частина єврейства байдуже, а то й вороже ставилась до різних радикальних акцій. У перші місяці революції суспільно-політична ситуація на Поділлі залишалась відносно стабільною, проте пізніше звістки про робітничі, селянські та студентські виступи в центральних губерніях Російської імперії спонукали частину єврейських жителів подільських містечок та міст взяти участь у страйках, мітингах та демонстраціях.

Активні антиурядові дії в містах та містечках регіону розпочались влітку-восени 1905 р. Аналіз документів свідчить, що в цей час в авангарді різних політичних заворушень були передусім студенти. Саме вони брали участь в організації виступів та страйків на заводах, фабриках, виробничих майстернях, установах торгівлі Подільської губернії тощо. Очолювали цю боротьбу осередки місцевих Бунду та Поалей Ціону. Зазначимо, що демонстранти та страйкарі, серед яких переважну більшість становили євреї, у своїй переважній більшості не висували власне етнічних вимог: відкриття єврейських шкіл, культурницьких організацій, а боролися в першу чергу за здійснення загальних соціально-економічних реформ. Наведемо кілька найбільш яскравих прикладів.

На початку жовтня 1905 р. серед великої групи євреїв-шевців Городка, серед яких були і жінки, виникло заворушення. Робітники погрожували провести загальний страйк з метою добитися скорочення для них робочого часу та підвищення заробітної плати. Представник місцевої влади отримав від робітничої організації заяву, в якій містились ці та інші вимоги. Оскільки вона роботодавцями повністю не була виконана, 10 жовтня всі

шевці Городка застрайкували і відмовились вийти на робочі місця. Власники підприємств погрозували непокірним страйкарям, що вони їх звільнять з роботи і наймуть робітників з інших місцевостей. З цим питанням ретельно ознайомилась губернська влада, представники якої, після розгляду цієї справи, визнали, що “праця робітників робочих-шевців Городка дійсно продовжувалася до 18 годин на добу, а то й більше, до того ж у неможливих санітарних умовах, а оплачувалась недостатньо”. Не виключено, що під тиском влади, яка не бажала далі загострювати ситуацію, між працівниками та власниками майстерень Городка було укладено угоду, після чого більшість робітників 17 жовтня повернулась до роботи. Їхній робочий день скорочувався до 9 годин. Вони добились і значного підвищення заробітної плати⁹.

10 жовтня 1905 р. у Проскуріві припинили працю 400 євреїв-шевців. Вони також вимагали скоротити робочий день до 12 годин, збирались нелегально групами для обговорення своїх питань, але насильницьких акцій щодо влади не проводили¹⁰.

Один із найбільших страйків відбувся на Кам'янець-Подільській тютюновій фабриці Х.Штерна. Тут робітники, вибравши із членів міської організації Поалей Ціон керівний комітет, висунули власникам фабрики вимогу негайного підвищення заробітної плати до 20 крб. на тиждень та припинити локаут. Лише після виконання цих вимог робітники погоджувались приступити до роботи. Керівництво фабрики довгий час не бажало йти на поступки, внаслідок чого страйк тривав з 4 вересня до 15 жовтня. Через економічні збитки та під тиском страйкарів власники задовольнили майже всі вимоги робітників, які в середині жовтня 1905 р. приступили до роботи. Незважаючи на заклики місцевого осередку Поалей Ціон, який намагався надати страйку політичне забарвлення, працівники тютюнової фабрики були цілком задоволені вирішенням своїх соціально-економічних вимог і до політичних гасел не прислухались¹¹.

Страйки охопили і деякі заклади торгівлі. Так, 2 вересня 1905 р. в Проскуріві під керівництвом місцевих бундівців було організовано таємне товариство серед торгових працівників та посередників. Поставивши собі за мету покращити матеріальне становище і добитися скорочення робочого часу, товариство, виконуючи вказівки членів Бунду, оголосило власникам торгових закладів такі вимоги: встановити 10-годинний робочий день, значно підвищити заробітну плату, ввести щорічну місячну відпустку тощо. Керівники торговельних закладів міста, з метою недопущення виникнення страйку, доручили своїм представникам вести переговори із страйкарями. Деякі вимоги були задоволені, але робітники під впливом бундівців почали висувати нові вимоги, від яких власники торговельних

закладів відмовились, бо це могло, на їх думку, привести їх до повного розорення. Після цього працівники всіх єврейських торговельних та частини промислових закладів Проскурова (близько 600 чоловік) з 28 серпня оголосили страйк¹².

Повторимо, що у заворушеннях та страйках на торгових і промислових об'єктах губернії робітниками висувались передусім соціально-економічні вимоги. Оскільки виступи відбувались на підприємствах та в закладах, які в основному належали єврейським власникам, не слід розглядати їх як вияви етнопонаціональних конфліктів. Це було вираження в першу чергу класових суперечностей, які мали місце і у єврейському середовищі. Не випадково єврейські капіталісти та власники часто звертались до місцевої влади по допомогу в боротьбі зі страйками та заворушеннями. Надаючи їм свою підтримку, царський уряд посилював свій вплив на єврейську буржуазію.

Якщо євреї-робітники промислового та торговельного сектору в своїй основній масі не прислуховувались до закликів до політичної боротьби, то серед частини єврейської молоді різні радикальні антиурядові настрої і гасла знайшли певний відгук. Так, 6 серпня 1905 р. група єврейських учнів і підлітків (близько 30 чоловік) зібралась на Шаргородській Горі поблизу Могилева-Подільського, де обговорювала різні політичні питання. Під час поліційної облави було знайдено лозунги з надписами “Геть прокляте самодержавство!” тощо. У цій справі поліцією було затримано 11 осіб 17–20 років (чоботарів, столярів, шевців)¹³.

8 жовтня 1905 р. у Вінниці під час багатолюдного зібрання в синагозі, на якому більшість присутніх складала молодь, з антиурядовою промовою виступив авторитетний серед місцевого єврейства лікар міського училища та громадський діяч Цукерман. Він та інші промовці виявили свою підтримку революційному рухові. Молодь також після зібрання намагалась організувати антиурядову демонстрацію. Стали лунати заклики “Геть поліцію!”, почався спів “Марсельези” тощо. У результаті втручання місцевої поліції, була розігнана група демонстрантів, переважно студентів та учнів реального училища Вінниці¹⁴.

Царський маніфест від 17 жовтня 1905 р., який проголошував свободу слова, зборів, недоторканість особи і т. д., був з радістю зустрінутий революційними і демократичними колами Російської імперії, в тому числі і багатьма євреями. Наступного дня у деяких подільських містах відбулись студентські демонстрації. У Проскурові поширення чуток про введення конституційного правління та наступне обмеження з боку самодержавства викликало широкий резонанс серед євреїв, які зачинили всі торгові заклади і готувались до демонстрації, що відбулась наступного дня. Демон-

странти під керівництвом трьох студентів – членів “Бунду”, загальною кількістю близько 300–400 чоловік, йшли вулицями міста з червоними прапорами, співали революційних пісень, викрикували гасла “Геть самодержавство!”, “Хай живе єврейська нація!”, “Геть поліцію та чиновників!” тощо. Після цього направились до керівника міської жандармської управи, вимагаючи, щоб він визволив з в’язниці кількох, заарештованих раніше за політичну діяльність, громадян. Демонстранти мотивували цю вимогу тим, що у царському маніфесті від 17 жовтня проголошено амністію всім політичним в’язням, на основі якої нібито в Кам’янці-Подільському було визволено кількох неблагонадійних до влади осіб. Однак керівник прокурівського жандармського відділу відмовився виконати їхні вимоги. Тоді демонстранти вирушили до виконуючого обов’язки повітового справника, який під їхнім тиском надіслав подільському губернаторові телеграму з проханням негайного визволення політв’язнів у Проскурові¹⁵.

Крім того, демонстрантам дозволили побачення з заарештованими. До в’язниці увійшло кілька осіб, які вступили у сутичку з конвойною командою. Прогриміло кілька пострілів, внаслідок чого демонстранти розійшлась по домівках, обіцяючи наступного дня продовжити боротьбу. Проте наступного дня до Проскурова були викликані додаткові загони поліції і нова маніфестація не відбулась. Кількох організаторів антиурядового виступу було заарештовано, проте, оскільки вони не виступали відкрито проти влади Миколи II, їх незабаром звільнили з-під варті.

Антиурядові демонстрації, у яких взяло участь чимало євреїв, відбулись 18–19 жовтня і в Кам’янці-Подільському. Три особи було заарештовано за участь в цій акції. У Вінниці 19 жовтня також відбулися нечисленні політичні мітинги та демонстрації євреїв. Щоправда, у серйозні виступи вони не переросли через втручання місцевої поліції¹⁶.

Активна участь частини єврейської молоді, яка становила лише невеликий відсоток в загальній структурі єврейського суспільства, в жовтневих демонстраціях дала зручний привід всім чорносотенним силам розпочати широку антисемітську агітацію, яка мала сумні наслідки для євреїв. Так, лише з 18 по 29 жовтня із мовчазної згоди влади в Російській імперії відбулось 690 погромів, в яких загинуло 3–4 тис. і було поранено 10 тис. євреїв. Більша частина погромів сталась на території сучасної України. І це не випадково, оскільки саме тут проживала переважна частина євреїв Російської імперії і тут вони проявляли найбільшу політичну активність. Один із найбільших погромів, під час якого загинуло 47 і поранено 300 євреїв, пограбовано понад 2 тис. будинків, торгових закладів тощо, відбувся 18–20 жовтня 1905 р. у Києві. У погромі взяли участь передусім чорносотенці, деякі представники поліції, частина міщанства, що піддалась

антисемітській агітації. На Поділлі великі погроми відбулись у Жмеринці, Могилеві-Подільському, містечках Межирів і Станіславчик. У більшості випадків причиною погромів була помста монархічно налаштованих сил за участь євреїв в революційному русі. Постраждали і консервативні групи єврейського суспільства. Влада свідомо не припиняла вчасно погромів, переслідуючи при цьому дві мети: залякати євреїв і створити в українського селянства враження, що революційний рух – єврейська справа. Справді, не можна заперечувати, що євреї брали активну участь у політичному революційному русі. Так, у 1906 р. серед всіх активних революціонерів Російської імперії євреї становили понад 20% (при загальній частці в населенні держави – 4%)¹⁷. Проте, зводити весь міський та містечковий революційний рух цього періоду виключно до єврейського, як це роблять окремі тенденційно налаштовані сучасні російські історики (наприклад О.Платонов в своїй тритомній праці “История русского народа в XX веке”), зовсім недоречно.

Наприкінці 1905 р. страйковий рух на промислових і ремісничих підприємствах Подільської губернії пішов на спад. Проте осередки єврейських політичних партій – Бунду та Поалей-Ціону, продовжували і далі діяти. Всупереч твердженням радянської історіографії, активність російської соціал-демократичної робітничої партії на Поділлі значно поступалась активності цих партій. Щоправда, це не означає, що подільські євреї зовсім не брали участі в роботі РСДРП. Так, наприкінці 1905 р. Подільське губернське жандармське управління розшукувало за участь в антиурядових діях місцевих членів РСДРП Бронштейна, Войлера, Гродецького, Зайцмана та інших¹⁸. Деякі євреї належали до радикальної партії соціалістів-революціонерів. У Балтському повіті в м.Богопіль активно діяла організація анархістів, яка проводила агітацію серед місцевого селянства, закликаючи його до збройної боротьби проти самодержавства¹⁹. Анархісти влаштували кілька нападів на службовців поліції. Не виключено, що до цієї організації належали і євреї.

У 1906 р. участь подільського єврейства в політичних та соціально-економічних заворушеннях була, у порівнянні з минулим роком, набагато скромнішою. Основних причин цього було кілька. *По-перше*, місцеві євреї побоювались репресій з боку місцевих осередків “Союза Русского народа”, які користувались беззастережною підтримкою місцевої влади та мали значний вплив на частину селянства Подільській губернії. *По-друге*, переважну більшість єврейських робітників, ремісників, дрібних крамарів цілком задовольнили ті соціальні та економічні поступки, які зробили для них роботодавці у попередній період. Подальший розвиток та поглиблення революції їх зовсім не влаштовував. *По-третє*, багато євреїв сподівались

на поступові демократичні перетворення, вважали, що Державна Дума, вибори до якої відбулись у 1906 р., поступово вирішить їхні основні проблеми. *По-четверте*, багато осередків місцевих Бунду та Поалей Ціону було розгромлено поліцією. Так, 19 грудня 1905 р. в Проскурові були затримані активісти місцевого Бунду Миндліс та Цимерман, котрі розповсюджували серед населення листівки Бунду “Хто допомагає уряду влаштовувати погроми”, в яких закликалось до боротьби проти влади. Вони були заарештовані і відправлені до в’язниці²⁰. А на початку 1906 р. проскурівська організація Бунду взагалі була повністю розгромлена. Були затримані її керівники Л.Беккер, С.Кригсбагер та інші. У них під час обшуку було вилучено документи РСДРП (листівки, книги, часописи революційного змісту тощо) та зброю, яку вони придбали для партійного осередку. Затриманих було відправлено до місцевої в’язниці, оскільки їхня діяльність загрожувала, згідно звіту повітового жандармського управління, “суспільному порядку та спокою”. Проте покарання було порівняно м’яким і вже через кілька місяців їх було звільнено. На початку лютого 1906 р. був заарештований керівник вінницького Бунду Шустер, у помешканні якого збирались члени партії, виступали революційні оратори з Житомира, Бердичева. Шустер проводив агітацію серед робітників Вінниці, закликаючи їх до страйків та організації опору владі²¹.

Переслідувались поліцією і агітатори-добровольці, що співчували тій чи іншій опозиційній партії. Так, в січні 1906 р. в жителів Литина А.Ліхтаман і А.Трипольського було вилучено 104 примірники листівок “Грудневі події і революція” на єврейській мові, різні видання Поалей-Ціону та Бунду, прокламації “Громадяни, озброюйтесь!” тощо. Розповсюджені цієї літератури були заарештовані. У лютому 1906 р. в Хмільнику поліція затримала кількох громадян, що поширювали документи ЦК Поалей-Ціону. Випадки розповсюдження революційної літератури єврейською мовою зафіксовані в квітні-травні 1906 р. і у Вінниці. Антиурядові листівки були розкидані активістами єврейських партій по всьому місту²². Проте, подібні випадки спостерігались нечасто і агітаційна робота місцевою поліцією, як правило, швидко припинялась.

У 1907 р. нелегальні нечисленні єврейські політичні молодіжні організації продовжували діяти передусім у невеликих містах та містечках Подільської губернії: в Летичеві, Меджибожі, Хмільнику, Літині, Старій Сиянві та ін. Але вони не мали великого впливу на єврейське середовище. Навіть навпаки, їхня діяльність часто зовсім не знаходила підтримки серед тих громадян, про чий інтереси вони на словах піклувались. Типовий випадок стався влітку 1907 р. в Меджибожі. Там члени місцевого таємного осередку Бунду закликали всіх місцевих шевців до загального страйку, а

до тих, хто не хотів приєднуватись до нього, застосовували фізичні методи тиску, включаючи погрози і насильство щодо робітників та членів їхніх сімей. Дійшла справа до того, що деякі євреї-шевці та члени їхніх сімей звернулись до місцевої поліції з проханням захистити їх від місцевих радикалів, які прагнули дестабілізувати ситуацію²³.

Після столипінського перевороту 3 червня 1907 р. єврейські політичні партії на Поділлі опинились в глибокому підпіллі, але не припинили своєї діяльності і продовжували функціонувати в деяких містах та містечках краю. Що стосується переважної більшості місцевого єврейства, то воно, як і більшість українського та польського населення губернії, згідно зі звітом подільського губернатора О.Ейлера до Київського генерал-губернатора Сухомлинова, припинення діяльності Другої Державної Думи та новий недемократичний виборчий закон зустрів загалом байдуже і не виявило ніякого інтересу до виборів у наступну, Третю Державну Думу²⁴.

Отже, наявні в нашому розпорядженні архівні матеріали і документи свідчать, що частина єврейського населення, передусім молодь та члени єврейських політичних партій, взяла активну участь у революційних подіях 1905–1907 рр. Вона виявилась переважно у проведенні антиурядової агітації серед населення, розповсюдженні опозиційної до царизму літератури та листівок, організації політичних мітингів, демонстрацій, страйків, нелегальних зібрань тощо.

Разом з тим, у містах та містечках Поділля майже не було випадків збройної боротьби, терористичних дій проти представників місцевої поліції, жандармерії. Більша частина єврейства залишилась осторонь від соціально-економічної та політичної боротьби проти самодержавства, виступала проти радикалізму молоді, а велика єврейська буржуазія, не відділяючи себе від інтересів імперської влади, була налаштована різко антиреволюційно і повністю підтримувала заходи царизму у боротьбі проти демонстрантів і страйкарів.

Примітки

1. *Дикий А.* Евреи в России и СССР. Исторический очерк. – Новосибирск, 1994.
2. *Саченко С.* Статистические очерки Подоли // Православная Подолия. – 1906. – №5-6. – С.411-413; №7. – С.474-478.
3. Там же. – №8. – С.522-523.
4. *Миндлин А.* “Еврейская политика” Столыпина – М., 1996; *Кременецкий Й.* Еврейский вопрос и Россия. – М., 2000 та інші праці.
5. *Найман О.Я.* Єврейські партії та об’єднання у політичних процесах в Україні (1917–1925). – К., 1996. – Розділ 1.
6. Там же.

7. Там же.
8. Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі – КПМДА). – Ф.228. – Оп.1. – Спр.7805. – Арк.1; Спр.7824. – Арк.2.
9. Там же. – Ф.281. – Оп.1. – Спр.7854. – Арк.2, 26.
10. Там же. – Арк.27.
11. Там же. – Ф.281. – Оп.1. – Спр.7274. – Арк.50-55, 67.
12. Там же. – Арк.28-31.
13. Там же. – Спр.7863. – Арк.2.
14. Там же. – Спр.7854 – Арк.14.
15. Там же. – Спр.7864. – Арк.1-2.
16. Спр.7982. – Арк.13.
17. *Хитерер В.М.* Еврейские погромы на Украине в октябре 1905 года. – М., 1997.
18. КПМДА. – Ф.228. – Оп.2. – Спр.28. – Арк.232-232.
19. Там же. – Спр.31. – Арк.5.
20. Там же. – Оп.1. – Спр.7395. – Арк.2.
21. Там же. – Спр.7597. – Арк.1-2.
22. Там же. – Спр.7284. – Арк.24, 36, 51.
23. Там же. – Спр.7703. – Арк.3-4, 83-85; Оп.2. – Спр.118. – Арк.15-19.
24. Там же. – Оп.2. – Спр.31. – Арк.1-5.

Резюме

В исследовании на основании использования неопубликованных малоизвестных архивных материалов, освещается деятельность разных еврейских социальных групп, политических партий и организаций на Подолии в период Первой российской революции.